

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN
SURAT.

Manuscripts Library

S.D.P.B.

Coll. No. 452

Title Vatathya Bhasya

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN, SURAT

Shastri Dinmanishankar Pustak-Bhandara

No. : 452 Subject : Vedanta

Title : Vaitathya Bhasya

Author : — Scribe : —

Date of the work : — Date of the Ms. : —

Place of the work : — Place of the Ms. : —

Size : 6.4" to 4.2" Extent : 209-231 foll

Language : Sanskrit Script : Devanāgarī

Remarks : —

चक्रमयजगदाडं वरांतरितोपि शुद्धसंविदात्मा चैतमस्त्यो नावृत इव स्फु
टतरः स्फुरसीति त्वंपर एवेत्यर्थः । एवं च मातृकावर्णनां प्रत्येकं चैतमम
यत्नमवस्थितानि रसमानो जाग्रो न्येष कलंकितो मवस्थाश्रमः क्रि
याशक्तिकंधे स्फोटवादेऽपि संगतः । इत्थं च सृष्टिस्थितो मातृकावर्ण २९८
तंत्रसेनतद्वृत्तश्रीकंठारिपंचाशमिथुनमासोपि स्तुतिं प्रवति । तत्र
केचित्पूणोदरिसहिता यश्रीकंठेनायनमद्रसादि क्रमेण मातृकैकै
सारं मसेदिति वदंति । अमे सुपूणोदर्यैश्रीकंठाय नमः साकुः । अपरे
तु पूणोदरीश्रीकंठायां नमः तिष्ठति । आद्येऽनुक्तसहितशरणा

व्यासपाविदितः व्यासः कोऽर्थः यतो वेदेन रूपो विंदुः शिवशक्तिवितप
 सामरस्यतनुः वेदकवेद्यविभागपरूपसंकोचरूपसंस्कारइत्यमृतानं
 द्योगिप्रवरोक्तरीसानुसारविंदुस्त्वंचैतममग्निषोमात्मकचैसवे
 तपिनृत्वरूपविसर्गविंदुद्वयरूपं स्तानादिह्यंतवर्णनश्रीकंवनाथा
 द्यन्निपुक्तस्थितिरुक्तोतराधितिष्टसि। ततस्त्वमेव स्थितिर्न दितिज्ञातो
 सीसर्थः। अतएवोक्तं सहस्रार्कदीपे॥ यथैकस्य हेतुयोदिततरुणतरा
 णिकोदिनां युगपद्दृष्टान्न परत्वावृत्तानामपि स्फुटतराप्रतीतित्वा
 वेदकवेद्यविभाजकोत्पाधिचतुर्भिस्तत्रोक्तविंदुद्वयात्मकवाच्यवा

धिकः प्रयोगो नुपपन्नः। द्वितीयेत्वेकत्र नमो योगादुन्नमत्रविधायैकासा
 नाच्चतुर्थनुपपन्ना। तृतीयेमात्रकावर्णनोरुद्राणंचविप्रयोगो विद्विवा
 कविरुद्रः। अत्ररुद्रसंयुतामिसुक्तत्वात्मात्रकायारुद्रैः सहामवधानमु
 चितमिति निरुक्तपदत्रयादपि अंश्रीकंवेशाणोदरीभानमइसेवप
 होज्जायानिति पदार्थदर्शकतः। अंश्रीकंवेशाय शरणं द्यैनमइसपेहि
 तार्थयोतनिकाकृतः। तदप्यसमंजसमिव। पदार्थदर्शकतं तु समासे
 णोदरीः रसनिपातेनामर्हितत्वपदवासदविधेरसमर्थत्वमितरस्यमि
 युनमूर्तिस्त्वोपज्ञवोनमो योगानुपपत्तिश्चाकिंचधाने श्रीषोमादिवस्समु

त्रितपोरेव देवतात्वेन विवक्षितत्वात्। न चात्र तथा समुच्चितप्रसयः। चतुर्थः
 : एष द्विर्दृष्टा एवामो एवामो मनिरपेक्षतां यं जकः। किंच यदग्रये च प्रजाप
 तयेव सायं जुहोती सन्नदृष्टानुत्तरमानपरम्परायेरूपोः प्रसेकं क्रिया
 न्वमात्मनेपिसमुच्चयस्यैवैव तयोरिष्टत्वात्। अत्र तु तदभावात् नमो न्व
 यात्सुषरांसमुच्चयाप्रतीतिरिति होमादावपि श्रीकंवेशपूणेदरीमांसा
 हेतुं कैवकुतिर्वस्तुतस्तु पूणेदरीमांससहितानामभिप्रेतत्वात् सांचपाट
 कांतेयभिचाराभावेन अंशोदरीश्रीकंवाभ्योनमइसेव। न तथा मारुका
 पातु द्वैर्विप्रमोगीहोमेपिनैकाकृतिविरोधोऽंवेचतुर्थ्युपपत्तिश्चेति ह

तेष्ववितेनाएतेन केशवादि कामादिगणेशादिमासायाख्याताः। केशवाय च
 कीर्त्तयेत्सादृष्टतामुनुरोधादवश्रेयं। तदेवं श्रीकंवादिमासंचनेनैकका २२
 र्पसंगसादृशविशेषमात्रकामासेपितया। यदाहुः। शुद्धं विंदुपुतं विसर्गस
 हिवं हृदये एव सांपुतं बायां संपुटितं तथैव परया श्रीविद्यया लंकृतं। आरो
 हादवरोहतः पुनरिमं सांपुनहंसयोपेजानातिम एव सर्वजगतां सृष्टिस्ति
 तिधंसकृदिति॥ श्रीविद्यया लंकृतमिसन्नस्वविद्यासर्वत्र तदसंभवात्।
 यदा तद्विद्यापर एवायं विधिरितरासां हृदये सादीनामपि पृथक् कथा वाता। अ
 तद्विद्यविधयस्यै विंदुपुतं विसर्गसहितमिसन्नसो जयमपि न्यसेदिति संप्र

सपः॥ अलंकृतिस्तु यत्तत्स्वन्नं न स्थितो तस्मै चैतन्माय तस्मै चैतन्माय तस्मै चैतन्माय तस्मै चैतन्माय
 तिकृतिविदित इति कायलिंगो कारणगुणमिका कारणमायापि विशेषण
 साभिप्रायता रूपितः परिकरश्च ॥ ३० ॥ अथैकेन निरोधरूपतां प्रतिपादयन्
 सचांतरपणिएवेसाह ॥ आत्मीयानादिरस्मीनिह न जनिता नेकरसिद्धा तत्रा
 लया मोहो घटिक आहृति निजमननोपुणपापादिभेदैः ॥ दुर्ज्ञेयान्दृष्टिको
 काप्रविमलविपुलेषप्रकाशैकवक्त्रो स्वाजलेन प्रबुद्धा नृरुदिति विजयते ॥
 यस्तदात्मनिरोधः ॥ आत्मीयान् आदिरस्मीन् आत्मीयास्वीयान् स्वकीयत्वं
 च तेषामंतःस्वचैतन्यमस्फूर्तैरुक्तत्वात् ॥ अतएवाह ॥ आदिरस्मीन् अः अका

१॥ आदिमुखायेषकाराद्येके पंचाशद्वर्णस्ते च निरुक्तरीत्या सृष्ट्यादिहेतु
 वदित्यापकारमयः ॥ अतएवोक्तं पूर्वत्र सह आर्करीतेति ॥ सर्गक्रमस्य
 मात्रकामधिकसप्रवृत्तत्वाददिमावासना इत्यर्थः ॥ नवजनिता नेकसि
 द्धांतविद्याया मोहो घटिक आहृति निजमननात् ॥ नवेन संसारेण जनिता
 आविः कृता अतएवानेकविधाः स्वस्वमतिगर्वीरवर्बुर्बलसितरूपाः सि
 द्धांतानि श्रयास्तेषां विद्यावेदनरूपावृत्तिविशेषाः स्वस्वमततत्त्वानुभाव
 कांस्तिर्मा मोहस्तसरता च सितिलक्षणस्ते न हेतुनोपेतो विकल्पानुभव
 कोटिकाः संशयानिरुक्तपूर्वी एव न वेदे संवेदरूपा विषयविज्ञावकास्ते ॥

वृत्तस्तिरोहितो निजः स्वानाविको विषयनुक्तवक्ष्यमाणलक्षणाः स्वप्रकाशोक्त
 वक्रियेषां तयोक्ता नानामतविस्फुर्निवेजावितप्रसग्विषयनिसर्थः पु
 ण्यपापादिनेदैर्ज्ञेयान् पुण्यपापे आदिनीयेषां आदिशब्दान्निरुक्तकृत्या
 कृत्यादिसंप्रहः तैर्ज्ञेयैर्हेतुनिर्देयैस्तैरीत्यर्थः दुर्ज्ञेयान् शकिलिङ्चेति
 स्वत्यर्थे कृत्यप्रसयः ज्ञातुमसुरानिसर्थः नानामिदं तद्विषयविषयता
 जनितयामो होष्यविकल्परूपपुण्यपापादिद्वयगाहादन्नापटलादृतवि
 षयत्वाप्रविरत्रिमपुंजवन्नावरणनिवेस्यः अतएव दुर्विज्ञेयत्वमेवमि
 तिभावः ननु दुर्विज्ञेयत्वे स्वप्रकाशत्वविभ्रंश इत्याशंकाह प्रविमलेसा

दिना प्रकृष्टो विमल आणवादिदोषत्रयशून्यः तएव विपुलो विश्वमिश्रा
 तिरुमिता तत्र पंचसांप्रदायकः पाठश्चिरेतनपुस्तकस्यः प्रविमलरपुषा
 तिपाठे तु तादृशदोषशून्यं वपुषी जसंता न रूपं शरीरं यस्यैव सार्थः न हि स्वा
 प्रकाशवक्त्रेः शरीरादिसंभवति इति देशिकवरोक्ता शिष्यस्य प्रसययोगं
 यत्किंचिच्चिद्यनत्वलक्षणं तथा श्रुतिः प्राणोस्मि प्रज्ञातेसादिः प्रज्ञानघनत्व
 समर्थका स्वप्रकाशस्त्वज्ञासा सर्वमिदं विनाति सादिश्रुतिनिरुक्तः प्रमाणं
 तरनिरपेक्षस्यः स चासावेकवक्ति श्रमस्मि संविदग्राविसर्थः देशिको
 क्ता देशिको निरुक्तस्योक्ता महावाकादिमहातत्वलक्षणं तराग्निहोत्र

साधनभूतमानि तैरेषः॥ सा जलेन प्रबुधान् मुष्टीनामाकृतिषोऽपि
 अंशं तं हविर्लपे॥ घृतमाजं हविरितिकोशः॥ तत्र पाप्रबुधान् वगताः॥ कोर्षः
 पुण्यपापादिजनितानां नो गामतनयं कुरुण महावरणं जालविस्मृतानपि श्री
 नाथनिः प्रपंचनिरीहणपाटितपशुपाशेन सप्रकाशात्तच्चैतमानुभूतमहा
 वज्रवायौ पूर्वोक्तसृष्टिहेतुवर्णकं दं वकाकारं स्थितिरूपनिरुक्तकालचक्रे
 तथा वर्णवृंदयवस्थिसवस्थितं जगदेवाकाराद्येकपंचाशद्विपिवाचं हवि
 रिसहस्रगणितमत्र निःशब्दब्रह्मगंशमदसुक्तरीत्यानुभूतानि सर्थः॥ त
 त्रामंक्रमः॥ निरुक्तपरिपाद्यादशविधमाष्टकाविमस्यात्मशूरेण प्राणायामा

५

मपूर्वैरुपादिभिरपि विमस्याध्यामहागणपतिमंत्रं चतुश्चत्वारिंशत्
 तस्य बीजं चैकवारं गणनां लेति मंत्रं चतुर्वारं गणपतिमात्मामंत्रमावसीत
 तर्ह्युपादिपुरःसरं पुनः शुद्धमाष्टकां त्रिर्विंशतिमसप्तग्रहानपि विमस्य प्रपंच
 चैरुनेता तत्र प्रपंचो विस्तारः संसारलक्षणादुत्पत्तेरूपते स्मिन्निति प्रपंच
 पायः॥ तन्मंत्रस्तु निर्वंधेयथा वेदादिंश्च क्लिजपापरमात्मा महामनुः॥ वक्त्रे
 जीपाचकथिताः पंचमंत्राः शुभावहा इति॥ अस्य मुमादयोपि॥ रुषिर्ब्रह्मास
 मुदिष्टो गायत्र्यं ददते॥ समस्तवस्तु संव्यासं परं तेजो न देवतेति॥ अस्य
 षडंगानि यथा ज्ञापयेद्दृश्यमथो शिरश्च सोहं हं सात्मा त्वयच शिखा त्वपं

नवमी ताराखं समुहित मी हणं तथा शस्त्रि कंसा हरि हर वर्ण मां मे वमिति । ल
 घु मुवने श्वये सपिके चित्ता तारादि पंच मुनि निः परिचीयमानं मानै रगम्य
 मनिशं जगदेकरं । सत्ते समस्त गमन श्रम मु तं तत्ते जः परं न जतसां
 प्रमुष्टं बुशिमिति । तारस्य पंचाययत्वेन प्रलीना खिल उं वरत्तात् । देवी ता
 रा वयवानामपि तद्वयवैः सामास्यानं द्रप्रसायकत्वात् । अजपागन्धोरपि
 परवस्तुतादात्म्यमि स्यात् । द्वावयवानामपि सर्वा नुगतचित्तत्वस्य वि
 वक्षितत्वात् । तथा हि मडु रू दक्षिण कुसुमांजलौ । शिवः शिष्टः स्वाहा सि
 लमिति नृते माप्य नुवनं मुधा सधा चीनामपि एतति वाचां न विषयः

ति । एतैस्तारादि पंच निः परिचीयमानं त्वं परवस्तु न इति निगद्योऽर्थः । दृष्टि
 णामूर्तिसंहितायां नु । प्रणवश्चित्रकालाज्ञेया मापयायासिरूपिणी । हं
 सः पदेन देवेशी सा ह्यदात्मस्वरूपिणी । तत्र तविंदुत्रतया सा ह्यदात्मस्
 रूपिणी । तत्र सविंदुत्रितया स हि स्थिति त्रयात्मिका । प्रसूता विंदुनाद्येन
 तत्र वापेयं ब्रह्म रूपिणी । विंदुत्रतया सा ह्यनायदि तीयेन पात्रे यं ती जग
 त्रयं । अंशे यं वैष्णवी माया चाद्या सत्वगुण त्रिया । अंतेन विंदुना सर्वं प्रस
 तीतमसा हतौ । शैवी विंदुत्रयं देवि प्रसूते चां बिकानहा । आत्मानं दर्श
 यसेषा हं सा ह्यौद्या संतिर्यदा । तदेयं दर्पण का रात तो ज्योतिर्मयी भवे

वर्णां वक्रिजापायाः परं ज्योतिरिति प्रिये। एवं विचारयन्मन्त्री साक्षाद्ब्रह्म न
 वेत्तुमर्हति। एवमात्मानि मयं प्रणववाच्यं ते ज्ञातः शरीरं आपकं ध्यात्वा
 आरंभाधिकरणमापेनापवाही रीसा वाच्यवाचकलक्षणतत्त्ववृंदात्म
 कस्य प्रपञ्चजातस्य हविष्मद्विशिष्टकवदनारविन्ददधिगतस्य संकृतिक
 मेणमानृकासंघविवर्धिते तत्तद्वर्णम्याने तद्वर्धिते चैतमाग्नौ स्यात्
 नं वर्णतदधिदेवतां च जुहोमीति बुध्या। प्रणवो मायां ह्यञ्जयामन्त्री विदुष्ये
 तिक्रमेण कारुण्यं तं मानृकां ह्यञ्जयामन्त्री विदुष्ये तिक्रमेण कारुण्यं तं मानृकां
 च पाणामर्हति शेषो विशेषो मनुकललिता चर्त्तसंग्रहात्तत्कौमुदीतो वावधे

यः। तदुक्तगगनचंद्रिकायां। मोहो ज्योत्स्नविद्युत्सारंगमः पंचबाहू मवतर्पति
 चरुः। निर्निकेतपदमत्र पत्रवे कोप्यसौ सततमधरोत्सवा इति चातुर्यजन
 मंत्रमुनिः क्रियाशक्तिस्त्रिंशो। चित्स्रज्जालिक्रियालो सा हि स्रजत्रयेण परिचिह्न
 ह्निता मूर्तिरिदं हितापोमपि। ज्ञानाग्नौ मानृकार्णहविषाचाह गङ्गुतिं। अनेन
 मनुजा जुक्तमद्यो निर्वारणं ग न वेदिति। न नैव मे कमुक्तौ योगवासिष्ठेपि
 । अंतर्मुखतया सर्वं चिद्वक्तो विचैजगद्गुणं। जुक्तो ते निर्द्वैतमुनेः संसार
 विभ्रम इति। नैव मे कमुक्तौ सर्वमुक्तिप्रसंग इति चेत्। न न वोचा मात्मीया
 नादिरस्मिन्निति। आदिमावासनाः संसारं भकाभावना विशेषाः इत्यर्थः

तदुक्तं वासिष्ठगमायते । वासनातानवे रामो मोह इत्यनिधायते । तान् यः
 रितिसपरि । सा कुरु रितिसंजसा ह्यसपरि रितिकोशः । अमसिद्धंति
 मंतुपरं पराविलं वेनैतस्मिन् तानुगमादिति भावः विजयते विमुक्त
 पातौ तानं तर्जयं मायकीयः सर्वं कुरु इत्यर्थः । तदुक्तं चिदगनचंद्रि
 कायाः । अर्थपंचमयाश्वेदस्वन्निपीतरससारमूर्द्धिता । न कुरुयं सखिल
 मर्थमद्वैतैशक्तिरश्मिनि रमानमाश्रयिः । ज्ञानसंस्तुतिमयामहा लये पंच
 कंहरसि विश्वविग्रहं । कालपावकमुखं शिवांतिमविश्वमंबुपतितो हवि
 इति । सः निरोधः प्रपंचपागलक्षणा संजिहिर्वै इत्यर्थः । अत्रायदो मो

नायकां उश्रुतिः । न निरोधो न चोत्तरीर्नबंधो न च शासनमिति । एतस्य राप
 एमेतस्माच्च पुनरावर्त्तते इत्येव निरोध इति । मंत्रोपनीषदिपि । जन्मनिरो
 धो प्रभवति यस्मिन् ब्रह्मवादिनो हि वदंति निसमिति । तदात्मा त्वस्वभाव इत्य
 र्थः । सिसृक्षादीच्छात्रयोपायहित आदिकाम एव सोतः परस्वमसीति भावः
 स्वार्थत्वेनेति पाठस्तु निर्मूलः । न स्वार्थिणा मर्थेण वा तस्या संभवति स न वच्चा
 स्वार्थत्वेनेति पाठेना न सिद्धं तत्रात्यकलुषास्ते आदि रनपरमार्थः । किं नु
 ग्राह्यग्राहकसंबंधवत्तया स्वार्थत्वे मंत्रिपाणामर्थगोचराहविरिति प्र
 बुद्धानि सार्थः । अनसमं । वदति चात्र मुनिः । अमसिद्धंति विद्यास्तानि स्या

चैत्रवंतीति। स्वात्मनेति पाठे तु स्वात्मानो व समाह्वयः कश्चुतिरीत्येन्द्रियाणि न
 विषयाश्चैव सध्यात्मविद्येत्यर्थः। निरोधस्य क्रियाशक्तिरत्रिमेव प्रोक्तिस
 सेच्छारूपत्वात्। तत्र प्रपञ्चपिष्यत एव। प्रकारस्तदा तं स्वभावोक्तिः पूर्व
 पंदेशिकोक्तिहेतुकं द्वितीयं तद्विशेषणानां दुर्विज्ञेयतां हेतुकं च कायलि
 गो द्वितीयं तस्मात्त्रिपदे परिकरोपि ॥३२॥ अथैकेन विश्वात्मसृष्ट्या
 वस्थानां जाग्रदादिमयता प्रपञ्चनेन ब्रह्मविष्णुरुद्रात्मकतां प्रदर्शयन्नेता
 मुक्तिहेतवः प्रसुतमुक्तपथविज्ञावका एवेता ह ॥ जाग्रत्स्वप्नप्रसुतिप्र
 कृते तविभवे रात्ममायागुणैस्ते। ज्ञानेच्छाक्रोधरूपैर्हरिहरगैरावृते मोह

२५

मार्गीपांथाः केचिन्मुधिराः शिवगुरुवचनज्ञातशास्त्राग्निदीप्तास्त्वत्काकण
 क्षिरक्षपारिविहितमयास्त्वां प्रपञ्चादिमुक्तं ॥ जाग्रत्स्वप्नप्रसुतिप्रकृतितवि
 भवेः। जाग्रज्जागरितं। तत्तत्तत्तत्तु योगिनीरुदये। प्रबोधकारणमप्यजागर
 त्वेन जावने। वक्तो देवि महाजाग्रदवस्था त्विन्द्रियैरिति। ज्ञानकर्मेन्द्रियैर्जागरि
 तुर्यवहार इत्यर्थः। अत्र वाजसनेयी श्रुतिः। सवा अयं पुरुषो जाग्रमानः शरी
 रमपि संपश्यमानः। पाप्मनिः संसृजते इत्यादिः। योगवासिष्ठेऽपि। नवप्रसूतस
 नवेदं पंचाहमिदं मम। इति यः प्रसयस्तुच्छः स जाग्रत्वाग जावनादिति। स्वप्नो
 तः करणमात्रव्यवहारः। तत्रैव श्रुतिः। स समानां सन्तु नौ लोको सं चरतीत्या

तीक्ष्णलापतीवसधाः न स्वप्नो न सौमं लोकमतिक्रामतीति। तदुक्तं योगिनीह
 द्योः। आंतरैः करणैरेव स्वप्नो मायावबोधन इति। योगवासिष्ठेऽपि। चिरकालं
 मया दृष्टमेतन्नो वेति यत्र हि। परमर्षः प्रबुद्धस्य सप्ते स्वे इति कथ्यतेति। प्रक
 षा सुप्तिः प्रसुप्तिः सुषुप्तिरित्यर्थः। प्रविनिर्दुःसुप्तिस्तिसमा इति पत्रं। स्व
 प्रविद्यमानां तः करणवृत्तिरूपा। तदुक्तं योगिनीह द्योः। सुषुप्तिस्तनूर्ध्वं स्वप्न
 वेदनां अंतं करणवृत्तिनां लयतो विषयस्य चेति। सर्वेन्द्रियोपरतिः सुषुप्तिरित्य
 र्थः। वाजसनेयि श्रुतिः। सोऽप्यपरलोको यत्र सुप्तो न कंचन कामं कामयते न
 कंचन स्वप्नं पश्यतीति। योगवासिष्ठेऽपि। पदवस्थापरिज्ञागे जडा जीवस्या मा

स्थितिः। न विषैः दुःस्वप्नी जाह्या सुषुप्तिरिति कथ्यतेति। प्रश्नोपनिषद्विषय
 यागार्थमाही च योः कस्यास्तं गच्छेत्तः सर्वा एतस्मिंस्तेजो मंडले एकी भवेति
 ताः पुनः पुनरुदयतः। प्रचरंसे वंदे वै तस्मै सर्वं मनस्येकी भवति तर्ह्येषः पुरु
 षो न शृणोति इत्यादि प्रस्तुता। स्वपीतीसा च हते प्राणग्रय एवास्मिन् पुरे जा
 प्रतिगार्ह पसो वा एषोः पानेयानो न्वाहार्य पचनोषद्गार्ह पसा स्याणीयते
 प्राणय नादाहवनीयः प्राणे पदुच्छ्वासनिश्वासा वा रूतीः समं न पतिसम
 मानो मनो हवा पज्ञमान इष्टफलं मे वीरानः स एनं यजमानमहरहर्ब्रह्म
 गमय स त्रैपदेवः स्वप्ने महिमानमनु भवति श्रुतं श्रुतमेवानु भवतीत्या

हिमधेप्रपञ्चात्रैव वेदः स्वप्नान् पश्यत यह वै तस्मिन् चरीरेतत्सुखं न भव
 तिसमयासोम्य वपं सिवासो वृहंसंप्रतिष्ठत एवं ह वै तत्सर्वं पर आत्मनि
 संप्रतिष्ठते प्रथिवी च पृथिवीमात्रा चेसादिना सुषुप्तिपुरःसरं दर्शयति जा
 ग्रस्वप्नसुषुप्तिभिः प्रकटित आविष्कृतः चै न वोपैस्तथोक्तैः । सृष्ट्यादीनां जा
 ग्रहादिमपतां प्रपञ्चतासां त्रिशक्तिमयता नाह । ज्ञानेच्छा क्रोधरूपैः । छं
 हो नुरोधाद्युक्तमेव पाठः । इच्छा ज्ञानक्रियारूपैरित्यर्थः । क्रोध इति दत्तः
 क्रोध इति संविके इत्यनिमुक्तरीत्या हकारः स च श्रीकं वादिमात्रिका मूर्ति
 पुसंवर्त्तको ज्ञाः स च कालातिरुद्र इति विवक्षिता मेवाशक्तता मेवेच्छा

वि

११

ज्ञानसाहचर्याध्यायतीति क्रोध इति रुद्रनाम । तेन रौद्रीक्रियाशक्तिर्वह्य
 वे । तदुक्तं सोनाम्पमुधोदये । वामां सो ब्रह्मास्मादिच्छा तस्यैव जारतीशक्तिः ।
 अशंशो विष्णुस्मात् ज्ञानाविश्वं नरा तयोर्मिथुनां । रौद्रात्मकस्करुद्रः क्रिया
 मयीशक्तिरस्मरुद्राणीति । क्रियाशक्तिस्तरौद्रोपमिति च । सामेव गुणत्र
 यरूपतामाह । आत्ममायागुरौः । आत्मनो मायिनस्तव संबंधिनी मायोक्तुन
 क्षणतस्माः गुरौः सुखदुःखमोहमूलभूतैः सत्त्वप्रकृतिभिः । तदुक्तं स्वच्छं
 दसंग्रहे । मूलप्रकृतिर्विश्वस्य गुणत्रयैरूपकं । अनृतत्वात्प्रकृतं सत्त्वगुण
 तत्वं ब्रह्मवद । तदुक्तं सुखमोहानां मूलं सत्त्वरजस्तम इति । गुणरूपैः

ति

रिसर्पः अतएवाह। विधिहरितुरगैरिति। विधिब्रह्माहरिर्विष्णुस्तनसाहव
 र्णतुरगैरुद्रः। तुरगशृङ्गसामान्यतस्त्ववाचास्वशृङ्गावृत्तोश्चपर्वणं
 वा उवंलक्षयति। सचवाडवोन्निपर्वणोऽग्निर्वैरुद्रइति कालाग्निरुद्रं लक्ष
 यति। तदुक्तं सनकुमारसंहितायां। वडवानलसंबंधावाडवीवडवधगा।
 संप्राप्यवाडबंधामप्रलीनाशं नवेपदेइति। चिरुगनचंद्रिकायामपि। घो
 षवाडवशिखास्तदुतरमिति। अग्निश्रुतमेतयोच्चातेन उक्ता। तदेवंलक्षित
 लक्षणयानिर्वाहः। त्रिभुवनत्रिवर्णत्रिपुष्करत्रिपट्टलोकत्रिवक्त्रि
 श्वरत्रिब्रह्मसहस्ररत्रिवृत्तित्रिशक्त्याचसर्वप्रसरप्रसिद्धैर्ब्रह्मविष्णु

१२

त्रैरिसर्पः वसतिचक्षानस्कंधो। त्रिगुणमुखगुणमक्तिस्वभावेसत्रोक्त
 मत्रावधिचैतेषां शक्तित्वं मूर्तित्वं गुणत्वं स्वभावत्वं त्रैतत्वं संप्रहापनेहा
 दिसत्त्वं पञ्चवेना। प्रणवाद्यहुरविजागोपाधित्वेनैतेषां जाग्रहादिमयतापु
 सादिषु सुप्रसिद्धतया। अत्र ब्रह्मोपनिषत्। अथास्पपुरुषश्चत्वारिण्या
 नानि न वेति तानिर्हृदयं कंबुं सर्वाचतत्रचतुष्पादं ब्रह्म विजातिजागरिते
 ब्रह्मा स्वप्ने विष्णुः सुषुप्तौ रुद्रः। तुरीयमह्यं सचादिसो विष्णुश्चैव स्वैरश्वस्व
 ममनस्कमिसादि। अत्र चकारपो गद्येन चेतनमितरेण चेतनं संगृह्यत
 इत्याहुः। मांडूकश्रुतिरपि। विश्वतैजसाखं पादद्वयं निरूप्य सुषुप्तस्थान

एकीकृतः प्राज्ञप्रज्ञानघन एवानंदमयो ह्यनंद नुक्चेतो मुखसू तीषपाद
 ति। तत्राप्यविवेकः। वैश्वानरश्चैरेगर्भश्चैसधिदैवतं। विश्वश्चैतैजसः प्राज्ञ
 इत्यध्यात्ममिति श्रुतिः। स्थूलपिंडमपि समष्ट्यभिमानिनौ विश्ववैश्वानरो
 तत्र वैश्वानरो विराट्पुरुषः। एवं स ह्येतैजसहिरण्यगर्भो हिरण्यगर्भः
 सूक्ष्मस्थिते नुः। एवं परे प्राज्ञेश्वरो। ईश्वरः संबः जाग्रदवस्थायां जीवः। स
 मेतैजसः। संप्रसादे प्राज्ञो विद्यासाहिमात्रत्वात्। तथा च पादत्रयविवेके
 न तेषां विभक्तिलक्षणा। श्रुतिसंकाकलंको नोपादेव सापेक्षं नुरीयं प्रति
 पाद्यसोपमात्मचतुष्पादिति निगमयति। गृह्यतापनीयेषु। सोपमात्मा

१३

चतुःपादिर्निरुक्तश्रुतिसापेक्षार्थः। कैवल्योपनिषदपि। पुरत्रये यश्च जी
 वस्तत्सु शतं सकलं विचित्रं धौ ओरमानंदमखंडबोधं यस्मिन् लयं याति पुर
 त्रयं चेति तदुक्तं कांटे। मायाया गुणभेदेन रुद्रं विष्णुं पितृमहं। शृणु प्राविश
 त्रेषां मंतर्पामितया हर इति। मोक्षमार्ग आ वृत्ते। तैः मोक्षो निरुक्तलक्षणाः यो
 गिनः सैव मुक्तिरित्यत्र परादिषु उन्वयशक्तीनां नवस्वरूपेणावनायः। तस्य
 मार्गे पथि नृपाय इत्यर्थः। आवृत्ते सन्निरुद्धे यस्मिन् आवेनति नवलक्षणा स
 समी। यत्कीकृतं चैतदुक्तं पोद्गाते तत्वांतरनिगमे। वसंतो च प्रजाणित्र
 ह्याणी त्वपराशक्तिर्ब्रह्मणो संगमाभिना। दारं सामो ह्यमार्गस्य रोधपित्वाय

वसि तेसाहीनि। यदाविविधविभूतिवैषे। त्रिभिनेद्वैस्तेस्तथासिद्धांत
 जालेद्रजालेसंकुललान्निरुक्तमुक्तिस्वरूपेकोन्मेषकलंकितइसर्थः।
 विकल्पेमेवावरणमित्यर्थः। तदुक्तं मुनिनैवषट्चक्रतत्वनिरूपणे। केचिद्र
 लानिधानेपदमिति श्रुति योवैष्णवंचापैलेति केचिद्वसाख्यमेतत्किमपिमु
 ह्यमिनोमोहमात्मप्रबोधमिति नवेवंसाहयिकाएव लुंटाकाइतिमायेन
 तेषामपितयात्वे हसो जलांजलिर्मुक्तिवार्त्तायेकिंपुनस्तस्यिप्रवर्त्तयेइसा
 शंकागुरुवचनावगतमामिर्मनिर्विरलैर्गम्यतएवेसाहोत्तरद्वयेनापंथाः
 पंचतेनिसंगच्छंतीति युससापंथोएनिसमितिलः। अनवरतगंसारएव

नकातराइसर्थः। अतएव केचिन्नसर्वे। तथाचश्रुतिः। अनधुगाअधुमु
 पारमिष्यवइति। श्रुसंतरंच। सुरस्यधारानिशितादुरसयादुर्जपयस्त
 कवयोवदंतीति। कोर्थः। तेधूममत्रिसंनवतितेर्विरत्रिसंनवंतीसाहि।
 श्रुमुक्तीसाहेपतामवधार्यं त रादेवयानपियानयोर्तयननिससंबंध
 वंतइसर्थः। अतएवाहमुधीराः सुतरंधीराः। वसुमानविशेषणशक्तेरह
 मिरणं गणेइदंतापरिपंथिरपरिमोउनवीराइति धाराः। अत्रवाजसनेपि
 श्रुतिः। अणुःपंथावितरः पुराणेमांस्पृष्टोनुचितोमपैवतेनवीराअपिपं
 तिब्रह्मविदउक्तास्वर्गलोकमितोविमुक्ताइति। मुंडकश्रुतिरपि। सचेदेत

सरमं ब्रह्म धाम मत्र विश्वं निहितं नातिशृङ्गं । उपासते पुरुषं सात्मकामा
 स्ते शुकमेतदनिर्वर्तति धारा इति । एवं कुतः यतः शिवगुरुवचनज्ञातज्ञा
 स्त्राग्निहीनाः । शिवः । संस्तुतविश्वविमर्शो ध्वनिरूपो यश्चिदंबरं परमं । न
 र्णवपुः परवर्णो धियः शं नुर्गुरुर्विद्यतीति म दुषडन्वयविमर्शो क्रीडातम
 चिदंबरं परमं स्थि सानिरुक्ता वस्त्रा त्रया घा वरणविरहात् । अतएव
 निरुक्तब्रह्मोपनिषदिस चादिसो विष्णुरीश्वरश्चे सन्नदेवतां तरपराता
 शं कापि पा रास्ता । तस्याः शिखायाः सामां परमात्मा अवस्थिति इति म
 होपनिषदोत्रहोपासने विवक्षित कर्म पुराणे पट्टहणे पु तदंता

१५

ते विष्णो परमशिवा तर्जय न स कंठ त एव प्रतिपादितत्वात् । सरतावर्च
 वसिते मवस्था पयिष्माणत्वा द्रुल विष्वादिनाम्नां मुख्ययावत्सापरिशि
 वपरताया परसरपुराणे घानुकूलेनोदिनत्वात् । तस्य त्वद्रूपस्य गुरोः श्री
 नाथस्य वचनैः । स एव परवाकांक्षी विचारैवाकौरितर्था । ज्ञाता नधिगता
 निष्ठा स्त्राणि शासनानि स एवाग्नेः संशयति मिदप्रसार जागंत्य चंडा विद्या
 रबीरावसे नदीताः । गुरुशास्त्रप्रमाणानामैकमस्यानुभवाद्दलित संशय
 दलाद्दर्शयः । तथा विद्यानां तत्र सहायित्वं न वसी साह । तत्कारुणा हि
 हापरिविहित नयाः । गुरुरूपस्तस्य तव कारुण्यं स्वाहं नावनावना गो

चरीकरणलक्षणं तदस्ति यत्राशादिरिच। तपोक्तं यदस्ति विलोकनमिसर्पः
 क्रियायाः करणत्वेनोपचार इत्यवोचाम। त्वात्सरयावलोकितमिसर्पः।
 तदेवैकादशपरिपंथिजोरक्षाप्रतिकूलपदार्थदुपहिते निवारणलक्ष-
 णम्। यथापरिविहितं समं ताद्विनाशितं न येषां तपोक्तां। अद्वैतबुद्ध्या
 तत्स्य शरणपरिपंथिप्रतिनयस्य निष्कारणवत्परस्तत्वादिसर्पः। अत्र
 वाजसनेपिश्रुतिः। यन्मदस्य नास्तिकस्मात्तु विभेमीति तत एवास्मन्नयं वी-
 मायकस्याद्यानेष्वद्वितीया द्वैतयं न न वतीति कोर्थः। यथोपप्लुते पथि
 पांथोक्ता सोऽमुकहस्ता ईश्वरेच्छागरीपसीति घृष्टा वृजं सेवदीपहस्ता अ-

१६

श्रीश्वरे विश्वासा नावाद्यादिदृश्यादिकलास्तेरेव न कृतं ते केचित्तु गुरु-
 वाक् विश्वासात्तन्निर्णयसतिससपि निरुक्तब्रह्मादिविविधा उंबर संकु-
 ले पथिनमुद्यंत इत्यर्थः। आदिमुक्तं तां प्रयाति। बद्धस्य हि मोक्षः संभवति
 न च त्वंकदापि बद्ध इत्यादिमुक्तः। ब्रह्मादीनां तु तत्र त्रिपतिनिपतानां न
 तथात्वमिति नावः। तदुक्तं योगवासिष्ठे। बधोपं दृश्यसद्भावात् दृश्यानां
 वेविमुच्यत इति। प्रकर्षणं तां तादात्म्यसंबंधेन त्वां लभंत इत्यर्थः।
 आदिमुक्तेति पावेतु हे आदिमुक्तं तां प्रयांतीत्यर्थः। अत्रालंकारस्तु मार्ग-
 रोधेपि गुरुरूपोपायेनोपेयस्य प्राप्ताविशेषः। तच्च ह्येविशेषः रम्यतया

ए

धारं विनाप्यधेयवर्णनमिति कारणंतरजनिता मार्गाद्यादृष्टिविनाशितो
 विनाशना विशेषोतिशयोक्तिरपि उन्नगार्धविशेषणानामुन्नरोन्नरं प्रति
 पूर्वपूर्वहेतुतया कारणमात्राणि केचिन्नसर्वे इत्यप्रस्तुतप्रशंसापि प्र
 थमातद्वितीयातविशेषणविशेष्यनिप्रायतानिरूपितोपरिकतदं कु
 रावपि केचिन्नसर्वे इत्यप्रस्तुतप्रशंसापि गुरुवचनेति त्वत्कारणसादे
 रादिमुक्तप्राप्तिहेतुकेकायलिङ्गेपि पूर्व रूपं चैते सांहीरनीरमायेन संद
 समानत्वा संकरः तत्त्वहेतुं तु हीरनीरमायेन नुसंवरइति ३२॥ ननु ब्र
 ब्रह्मादयोप्याराध्यतया प्रसिद्धतरा मुविज्ञाता मुक्तिहेतवस्तत्कथं तेषां मो

१९

समार्गावरोधकत्वं इत्याशंकनते सृष्ट्यादिहेतवः प्रथमविज्ञाता अपवर्गसंका
 : प्रस्तुतसर्जनादिकारणतया प्रभुत्वेनोपासिता मोक्षोत्सुष्टाः स्वस्वकारण
 तपेवात्मीया नृयवस्थापयंतीति ज्ञानकौशलेन तदवस्थाविशेषतयैव
 तद्रूपनाथवदनादिज्ञापोपासिता मोक्षोत्सुष्टाः स्वस्वकारण
 कामदेवप्रथममसिततः स्वप्नसृष्टौ विधातारूपा विष्णुरंते प्रवचनतर
 महारूपमूर्तिः स्वमूर्तेः ॥ सतो नंतः प्रमाता शिवगुरुवरिति च स्वात्मभूति
 सजावैः ॥ स्वेच्छावस्था गुणद्योपगुण इति विनो वस्तुतः स्तूपसेतं हे
 विनो आपका अतएव वक्ष्यमाणवाक्यार्थसंगतिः ॥ प्रथममादौ सृष्टेः प्राणि

सर्थः। यद्यपि पूर्वमधिकृतम् स्वसत्तयावस्थितिस्तथापि सृष्ट्यादीनां प्रकृत-
 वात्तदनुकूल्योवस्थाविशेष एव प्रकृत इत्याह। त्वं माया। यावहिरमया
 त्मानं प्रकाशयामयैव कार्यं करोतिसामाया। विश्वनिर्मात्री जगसरिणामस-
 हणकामदेवः। आदिकामो गुणत्रयसमष्टिसि सृष्ट्यादीनां त्रयविजं नितो
 मायी सर्थः। अत्र श्वेताश्वतरश्रुतिः। अस्मान्मायी सृजते विश्वमेतत्तस्मिंश्चा-
 यो मायया संनिरुद्ध इति। यद्वा ज्ञानसंधिविवर्हितं माया संजायमानेति मा-
 यिकाः पक्षोऽयमः पक्षोऽयवा-तिनिजैतन्मायैव विजागश्चेति पक्षद्वयवासनमा-
 त्वं मायामायावादिसिद्धांतसामराज्ञी प्रथममसी। कामरूपात्ममायामिति

९

हे कामदेवोसि कामाख्यात्मशक्तिपतिरसी सर्थः। सत्त्वकामो बहुष्माणामितिरूपः।
 अत्र श्रुतं। प्रजापते तस्मात्प्रसृता पुगलीति। तदैकृतवदुष्मां प्रजापेयेति
 सईकृतलोकानुसृजे इति। सो कामयतवदुष्मां प्रजापेयेति। तपसा चीयते ब्र-
 ह्मसादयः। देवो निरुक्तः। तत्त्वंचतसेच्छादिशक्तित्रयमापारलक्षणे सृष्ट्यादिवर्हि-
 तेकायत्रयेपिसि सृष्ट्यादिरसेन कीडनादुक्तं पृथग्व्यवहरणतस्मृतिमोक्षला-
 तद्योतनत्वात्कमनीयादिमत्वाच्च। वसतिचातुपदमेव। इच्छाशक्त्या ययातेक-
 वलितमपि तैते जगज्जायमीशमर्गस्थितं तगसेति। तदुक्तं कर्मपुगले। सो
 हे सृजामिसकलं संहारमिसहजगत्। मायी मायामयो देवः कालेन सह संगत

इति। एतदेव तदा तदा कालस्य संगतिं ब्रुवता लोतरति चेत्तमवाप्तनया तच्चक्रं
 तर्गतश्रीचक्रराजवासनां निरुक्तां स्फोरयति। न हि स्वतंत्राणां पट्टिषु शतत्वं
 हतोमः काल इति प्रसिद्धः। अथर्वशिरःश्रुतिरपि। अहमेकः प्रथममासीकैव
 ज्ञानिचनामः कश्चिन्मेतोयतिरिक्तोस्तीति। ततः सत्तनुस्वप्नात्मनः सृष्टौ विधा
 तासि। ब्रह्मविश्वरूपतापरिणामलक्षणव्यापारोपलक्षितः सृजमीत्यर्थः। तदु
 क्तं महाकविभिः। सृजन्मात्मानमात्मनेति। अत्र कूर्मपुराणे। समन्नि योगतो ब्रह्मा
 देवो मन्नावभाविताः। दिव्यं तन्मा मकैश्वर्यं सर्वदा वहति स्वयं। स सर्वलोकनिर्मा
 तामनि योगेन सर्ववित्। भूत्वा च दुर्मुखः सर्वं सृजते वात्मसंभव इति रक्षायां वि

२७

द्युः। रक्षाप्रतिकूलपदार्थोपहतिरूपाप्यिति स्तम्भानारायणोसि। तदुक्तं कूर्म
 पुराणे। योपि नारायणेनं तो लोकानां प्रनुरययः। ममैव च पराशक्तः करोति परि
 पालनमिति। अन्ते प्रवृत्तं तस्मिन् महा रुद्रमूर्तिः। प्रकृष्टं बलं विश्वप्रसनशीलं प
 म्माः सातिसयवती महारुद्रास्या मूर्त्तयः समथोरक्तोसि। अत्र श्रुतिः। सर्वे वै
 रुद्रो रुद्रो ह्येवैत सर्वमिति। पूर्वमूर्त्तिद्वयस्य स्वस्मिन् विजापनात् तस्य महत्वं
 रोद्रत्वं च। वसते च क्रियाशक्तिर्कंधेयमर्थः। तदुक्तं कौर्म्योतकः सर्वभूता
 नां रुद्रः कालात्मकः प्रभुः। महाज्ञयासौ सततं संहंषति मेतन्नूरिति। स्वमुक्तौ
 सक्तोसि। स्वमुक्तौ पूर्वावस्था न पराहिसे सतः परमार्थरूपः। पूर्वावस्था त्रयस्य

रि

शिरश्रुतिः। सप्तोहमिति। कौवलय

स्वार्थपरतया सत्यानासत्तादिति जायते । अत्रार्थव्युतिरपि कृतं संसंपरं ब्रह्मे
ति । कूर्मपुराणेऽपि । नकारस्ते वाचको मुक्तिबीजं त्वमहुरं पुरुषो गृह रूपं । त
त्वं संसंप्रवर्द्धती ह संत इति । स्वमुक्ता वेदान्तो परिच्छिन्नोऽसि । तद्ब्रह्म प्र
पुराणे । ब्रह्मा हरिश्च भगवानाद्यंतं नो पल्लवश्चा रततो मेऽपि सुराय स्मादनंतो
महतो मह इति । एवं प्रमातासि । मृद्यादि कर्मकलापजोक्ते सत्यः । तद्ब्रह्म त
त्रैवा स्थूल सूक्ष्म सूक्ष्म यडस्य जोगे देहसंज्ञो रुचिरं विनानी । अतस्तदागे
पणमातनोति श्रुतिः पुरारे सुख दुःखयोस्ते इति । अत्र श्रुतिः संसंज्ञान
मनंतं ब्रह्मेति । को मेऽपि । त्वामेकमाहुः पुरुषं पुराणमादि सर्व एतमसः पूर

सादाचिन्मात्रमयकमनंतस्त्वंस्वब्रह्मश्रमंप्रकृतिगुणंश्रुति। तत्रैवब्रह्म
 हीनप्रस्तुता। एमः परतरोदेवस्त्रिमूर्तिः परमातनुः। माहेश्वरीत्रिनयनामो
 गिनंश्रंतिहासते। शिवपुराणेपि। तस्मात्रयस्तेकथ्यतेजगतः कारणत्रयं।
 कारणत्रयहेतुश्चशिवः परमकारणमिति। किंचशिवगुरुरपि। तदुक्तं। पृ
 णतेतत्त्वमात्मीयमात्मीकृतसजगत्रयं। उपायोपेयस्त्वायशिवामगुरवेनमर
 तिरीतोक्तब्रह्माद्यवस्थातीतमात्मानंविनायशिष्यस्यापितथास्वस्वरूपानु
 संधानकृदित्यर्थः। तदुक्तं। प्राग्ग्राचार्याणांदेशिकोस्मीति। इति एवं प्रकारेण
 ब्रह्मादिरूपविधेयेत्यर्थः। स्वात्मभूतिसत्तावैः। स्वात्मनो मायाद्यानिरुक्तत्वं

सणविभूतयस्तासां स्वनावाविश्वविप्रवित्तिरोनावादयस्तेर्देनुनिः। स्वेच्छाव।
 णागुणार्थे। यथा। स्वरूपाः आदिकामरूपासर्वविषयाविषयिणीसर्वाणिप्रायज
 सणा। तस्याः अवस्थानां पूर्वसत्त्वोक्तानां गुणाः आग्रहादित्रिकत्रिकस्वरूपाः
 छद्दिनेदाः सत्त्वादिकाः। तदुक्तं स्वच्छंदसंग्रहे। इच्छादिशक्तित्रितयंपरोः स
 त्त्वादिसंज्ञकमिति। तैराद्यः संपन्नोपि। इमंश्राद्यो धनी स्वामीतिकोशः। उ
 क्तप्रकारेण सगुणः प्रतीयमानोपि सन्निसर्थः। वस्तुतस्तु। श्रीनाथवद
 नां विहादधिगतमहावाक्यमहातत्त्वार्थविचार्यमाणे वास्तवसद्वितीयस्य
 संज्ञादिसर्थः। सगुण इति स्तूयसे। निर्गुण इत्येवं प्रकारेण स्तुतिविषयः

२१

क्रियमस्यर्थः। क्रत्वादिरितिरित्येव। अत्रवाजसनेयि श्रुतिः। न कर्मण
 वर्धते नो कनीयानिति। कौषितकीनामपि। न च मे लोमापि न पतति। कूर्म
 पुराणेपि। यथात्मा मलिनोऽस्य च्छेदिकारिणा स्वरूपतः। न हितस्मन वेमु।
 क्तिर्जन्मांतरश्चैतैरपि। पश्यंति मुनयो युक्ताः स्वात्मानं परमार्थतः। विकार
 हिनं निर्द्वंद्वमानं दात्मानमयं। अहं कर्त्ता सुखी दुःखी कृत्वाः स्थूलेति या
 मतिः। स्वाचाहंकारकर्त्तृत्वादात्मनोपितैर्जनैः। वदंति वेदसिद्धांतैः साहि
 र्णप्रकृतैः परं। नोक्ता रमरुं बुद्धाः सर्वत्र समवस्थितमिति। अलंकृतिसि
 कस्य बहुधो ह्येवाहं ह्येव। तत्तत्तत्तु। एकस्मिन्निमित्तवशाद्देने कथाग्र

हेणउल्लेपइति। स्वात्मभूतिस्वभावानां सगुणत्वसमर्थनलक्षणं काव्यसिं
गकमपि। प्रांतविरोधात्तामः। तद्धनं तु विरुद्धात्तामसं विरोधइति॥३३॥
॥ अथैकेन निगमयने तस्या एवावस्थांतराणि ज्ञानादिशक्तय इति संगम
यति॥ इच्छाशक्तापयैतत्कवलितमखिलं तेजगजालमीशा। सर्गस्थिसं
तद्वत्समजलजलधरासारतुल्यात्मगता॥ सैवानंतातरंगप्रसरः बहुवि
धानेकसंकल्पजायै रविर्नृत्नातदंगप्रकटनविधये बोधसिंधुत्वमेति॥
हेइशान अत्रश्रुतिः। तमीशानं पुरुषं देवमीशं निवापेनांशं तिमसंतमे
ति। तत्प्रकारमेवाह। ययाते इच्छाशक्तामद्रूपया अमरावाहा एतत्कवलि